

<https://doi.org/10.18485/unislav.2017.ch24>
811.161.1+821.161.1|(497.11)
811.16'362

ПРЕДРАГ ПИПЕР*
Филолошки факултет Универзитета у Београду
Београд, Србија

О СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ РУСИСТИЦИ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА**

Овај осврт на српску лингвистичку русистику друге половине XX века даје општи преглед развоја српске лингвистичке русистике у датом периоду, који се разматра са становишта хронологије и периодизације њеног развоја као и других критеријума научног развоја као што су проблемски, теоријски, методолошки, институционални, кадровски, персонални и др.

Кључне речи: српска лингвистика, русистика, србистика, славистика, XX век, историографија науке

1. Историја српске лингвистичке славистике, као уосталом ни српске лингвистичке славистике у целини, још није написана ни као преглед, ни као тематски зборник радова, нити као исцрпна монографска синтеза иако се зрелост једне науке или научне дисциплине одражава и у томе колико је она спремна за критичку ауторефлексију, уколико за то има довољно релевантне грађе и компетентних истраживача. Верујући да постоје сви неопходни услови да се приступи том важном научном задатку, покушаћу у овом чланку да оцртам главне чињенице и главна питања из историје српске лингвистичке русистике, а тиме и основне карактеристике њеног развоја у другој половини XX века.

Историографија се, као што је познато, бави процесима, догађајима, појавама и личностима у њиховој узајамној динамичкој повезаности. То важи како за националну, политичку, културну итд. историографију, тако и за историографију науке. Поједине странице историје српске лингвистичке русистике (СЛР) написане су у радовима насталим у раз-

* predrag.piper@ya.ru

** Чланак је резултат рада на пројекту САНУ *Лингвистичка славистика као предмет научне критике и историографије*.

лично време и различitim поводима, а покушаји да се макар скицира општа слика њеног развоја до сада су изостајали. Библиографска основа за таква истраживања постоји (Пипер 1984, 1990; Кончаревић и Трнавац 2004; Вићентић и Пипер 2006), обрађени су почеци наставе руског језика у српским школама (Пипер 2006), а монографски и период до 1941. године са фокусом на уџбеницима руског језика (Дамљановић 2000), почеци СЛР у славистичком контексту после 2. светског рата (Ђорђић 1957), СЛР почетка осамдесетих година (Маројевић 1987), и деведесетих година (Пипер 1998), српска русистика за 150 година (Кончаревић 2000), конфронтативна проучавања руског језика (Пипер 2010), прегледно је обрађена и српска русистичка лингводидактика друге половине XX века (Кончаревић 1994, 1998, 2000, 2008, 2009, 2010. и др.), морфолошка испитивања руског језика (Пипер 1986); монографски је обрађен је допринос појединих научника развоју наставе и методике наставе руског језика у српској средини (Дамљановић и Кончаревић 2010), има већих и мањих доприноса познавању значајних личности у СЛР (нпр. Р. Маројевић /ур./ 1986; П. Пипер 2011)¹ као и историјату установа значајних за СЛР (нпр. Кончаревић 1998; Пипер 1998; Станковић 2008; Кончаревић 2009, 2010; Мирић 2012; Рељић 2015), што поред других доприноса у овој истраживачкој области чини сасвим солидну основу за покушаје ширег сагледавања развоја СЛР.

У овом раду ограничавам се на период друге половине XX века као и на задатак да се он оцрта само у главним линијама, јер би шира слика изискивала много више простора од обима научног чланка. Из истог разлога од библиографских извора овде се наводе само најопштији, где се могу наћи подаци о појединим радовима одређених аутора, на шта се овде упућује описно и, у загради, годином објављивања.

Историографски предмети обично немају оштре границе па је тако и са српском лингвистичком русистиком. Одредница *српска* не односи се само на лингвистичку русистику у Србији, него и у другим републикама некадашње Југославије у којима су живели и радили српски русисти (пре свега, Босна и Херцеговина, Хрватска, Црна Гора). СЛР изван Србије није била свуда једнако заступљена и, по правилу, обично није истицано да је реч о представницима српске русистике, из разлога за које се може претпоставити да су били више политички него научни.

¹ У СЛР објављено је више радова из области *personalia*, тако да имамо биобиблиографије свих универзитетских наставника руског језика, објављене обично поводом годишњица, у саставу некролога, или у оквиру представљања установа и њихових чланова и сарадника, али су заступљени и чланци о иностраним славистима који су се бавили руском језиком, нпр. о В. В. Виноградову, А. Мазону, С. П. Обнорском, И. И. Срезњевском, И. И. Толстоју, Б. О. Унбегауну, М. Фасмеру и др.

С друге стране, радови иностраних русиста објављени у српским часописима и зборницима тиме представљају део и СЛР.

Најзад, у оквиру ових уводних напомена, вреди се подсетити да је лингвистичка русистика интегрални део русистике као науке о руском језику, књижевности и култури, те да је СЛР у општим цртама следила судбину (српске) русистике у целини.

Историја науке има више димензија па се стога и историја СЛР може посматрати из више углова као што су хронолошки, проблемски, теоријски, методолошки, персонални, организациони и др. У основи даљег излагања је хронолошки приступ комбинован са другим приступима у мери њиховог значаја за поједине фазе развоја СЛР.

2. Ако би се периодизација српске лингвистичке русистике вршила према критеријуму личног доприноса, онда је несумњиво да се СЛР дели на период до проф. Радована Кошутећа, период када је он живео и радио и период после њега до данас. Уколико се за основу периодизације узму друштвено-историјске околности, онда се поменута периодизација углавном подударе са периодом до стварања прве Југославије, периодом прве Југославије, периодом друге Југославије и, најзад, потоњим периодом. Говорећи о СЛР друге половине XX века, ми у ствари говоримо о развоју СЛР у другој Југославији и деведесетим годинама XX века, када се та држава постепено дезинтегрисала.

Српска лингвистичка славистика после Другог светског рата, а у оквиру ње и русистика, добила је, поред осталог, два поменута општа прегледа, од којих се први односи на период од 1945. до 1956. године (Ђорђевић 1957), а други на деведесете године XX века (Пипер 1998). Оба та периода, сваки на свој начин имају одређене специфичности. Прва послератна декада била је изразито драматична не само за друштвено-политичке прилике у тадашњој Југославији, него и за српску русистику. После кратког послератног узлета интересовања за учење руског језика, које је наговештавало и нова научна интересовања за руски језик у српској лингвистици, уследио је, поводом резолуције Информбироа, оштар политички сукоб Југославије са Совјетским Савезом и источноевропским земљама које су му биле подређене, после чега су интересовања за руски језик и књижевност у Југославији лако могле бити политички квалификована као симпатије за тадашњу политику Совјетског Савеза према Југославији и њеном политичком руководству, а то је могло имати изузетно непријатне последице, које су неки српски слависти, нажалост, искусили. Захваљујући мудрој руковођењу београдском славистичком катедром, на чијем се челу после рата нашао проф. Радован Лалић, који је уживао поверење нове власти, избегнуто је гашење те катедре, што би био додатни ударац за српску русистику, а оснивањем Славистичког друштва Србије (1948), захваљујући Александру Белићу и Радовану Ла-

лићу, створена је добра институционална основа за даљи развој српске русистике и српске славистике у целини.

Институционални развој СЛР огледао се такође у основању катедара за за славистику или за руски језик и књижевност на универзитетима у Новом Саду (1956), Приштини (1962), Нишу (2000). Српски русисти дали су такође допринос раду славистичких и русистичких катедара у Загребу (1945), Задру (1956), Сарајеву (1962) и Никшићу (1992).

3. Катедра за источне и западне словенске језике Универзитета у Београду ушла је кадровски ослабљена у нови период, после смрти Р. Кошутића и по завршетку Другог светског рата. Главна личност у првом послератном периоду београдске русистике био је касније чувени српски и амерички слависта руског порекла Кирил Тарановски, Кошутићев млађи сарадник из предратног периода. И поред свог тадашњег научног ауторитета, Тарановски тада још није био стекао онако висок научни углед који ће касније стећи у САД, а и тежиште његових интересовања је и тада и касније било на књижевности, а не на руском језику, који је такође предавао.

Други Кошутићев повремени сарадник из предратног периода Петар Ђорђевић, угледни палеограф, старословениста и компаратиста, оснивањем Филозофског факултета у Новом Саду и његове Катедре за источне и западне словенске језике (1954) добио је организационе и наставе обавезе које му, уз здравствена ограничења која је имао, нису допуштале да се истраживачки бави руским језиком ни колико се њиме бавио у предратном периоду.

Упркос очигледном мањку научног и наставног кадра и за СЛР неповољним политичким приликама, педесете године биле су за СЛР посебно значајне због неколико околности. Три од њих су биле подстицајне. Поред поменутог оснивања Славистичког друштва Србије и Катедре за источне и западне словенске језике у Новом Саду, то је био Међународни славистички састанак, одржан 1956. године у Београду, који је окупио цвет светске славистике, што је морало бити подстицајно за српску славистику, укључујући русистику. С друге стране, за даљи развој СЛР свакако је отежавајућа околност био трајни одлазак К. Тарановског у САД (1958), чиме је београдска славистичка катедра остала без водећег стручњака. Прве послератне генерације најбољих дипломираних српских русиста-лингвиста (нпр. Б. Терзић, В. Николић, Вј. Вулетић, А. Музалевски, Ђ. Јазић и др.) отада и до краја радног века носили су велики терет наставних обавеза, што свакако није ишло на руку њиховом истраживачком раду, иако су више или мање успевали да ту препреку савладају. У том погледу посебно је карактеристичан пример Б. Терзића, који је одласком К. Тарановског у САД, морао да преузме велики део његових наставних обавеза иако је Б. Терзић тада био млад

русиста без научног степена и наставног звања. То га ипак није спречило да се успешно бави и наставним и научним радом и да остави пажње вредан научни опус, врло подстицајан за СЛР, а лепо запажен и у међународним размерама.

4. Наставом руског језика бавили су се сви српски русисти-лингвисти па не изненађује што су у другој половини XX века многи од њих дали и значајне доприносе методици наставе руског језика у српској средини, од, на пример, Јазићевог приручника у форми скрипата *Почетна настава руског језика* (1959) преко радова П. Митропана *Методика наставе руског језика* (1963), С. Костића *Методика наставе руског језика* (1968), Н. Радошевић *Функција школског уџбеника у свјетлости савремене науке, Уџбеник руског језика* (1970) и *Процес усвајања сродног (руског) језика у српскохрватској говорној средини* (1973), В. Николић *Проблеми у настави руске лексике* (1979) и (са М. Межински) *Методика наставе руског језика с практикумом* (1996), укључујући публикације објављене на страни, као што је, на пример, дисертација К. Висковића *Лингводидактичке основе методике началног обучения русскому језику в школах с сербскохрватским језиком преподавания* (Москва, АПН СССР, 1976), до докторске дисертације К. Кончаревић *Структура и садржај уџбеника руског језика за основну школу* (1997). К. Кончаревић је, као што је поминуто, у више радова меродавно и прецизно осветлила историју методике наставе руског језика код Срба, најисцрпније у књизи написаној заједно са Д. Дамљановић (2010).

5. У настави руског као страног језика посебно место с разлогом има настава руског изговора. У првим послератним деценијама најзначајнији допринос проучавању и настави руске фонетике дао је Ђорђе Јазић, који је већ 1961. године објавио једну малотиражну фонетику руског језика, а затим је, следећи принципе Лењинградске фонетске и фонолошке школе (у Лењинграду је 1966. одбранио кандидатску дисертацију, објавио више приручника из те области: *Прејлед фонетике руског језика* (1966), *Вежбе из фонетике руског језика* (1966), *Основи фонетике руског језика: руски гласовни систем у поређењу са српскохрватским* (1966, 1977), што је дуго био једини модерно написан уџбеник руске фонетике код Срба, и *Руска фонетска читанка* (1968).

Поновно објављивање Кошутећеве фонетике руског језика *Грамафика руског језика, 1, Гласови* (1969) учинило је опет широко доступном ту драгоцену књигу мада је током пола века од објављивање првог издања дошло до извесних промена и у руском изговору и у начину његовог проучавања и описивања, што је ограничавало могућности употребе Кошутећеве фонетике у наставне сврхе, али није смањивало њен углед врхунски написане славистичке монографије. Кошутећева руска фонетика била је резултат његових вишегодишњих проучавања фонетике

руског књижевног језика почетка XX века, посебно изговора у разговорном језику руске интелигенције. Она је представљала подробан и изузетно поуздан опис руског књижевног изговора, који је садржавао низ раније неуочених фонетских чињеница.

Најзад, 2003. године, дакле већ у првој деценији XXI века, фонетику руског језика објавио је и Александар Терзић, уневши у ту књигу своје вишегодишње универзитетско искуство у настави руске фонетике као и резултате сопствених истраживања. Различита питања фонетике и прозодије руског језика била су и предмет већег броја чланака В. В. Борисенко, Вј. Вулетић, И. Грицкат, Ђ. Јазића, А. Музалевског, Д. Мирић, М. Павловића, А. Пеце, А. Терзића и других слависта.

Иако је руска акцентологија неоправдано била и остала на периферији лингвистичких интересовања српских русиста, заслужује да буде поменуто да је 1961. у облику скрипата за Вишу педагошку школу Ђ. Јазић објавио и приручник *Акцентаи у руском језику: йрактични йриручник за студенте и наставнике*, а исте године је у сличном облику објавио и већ поменуто фонетику руског језика, као што је то учинио следеће, 1962. године А. Музалевски.

6. Руска граматикографија у СЛР била је заступљена, као и другде, с једне стране, прегледима граматичког система руског језика са лингводидактичким циљевима, а са друге научним монографијама и чланцима. Првих је било мање. И овде заслужује да буде поменуто име Радована Кошутића с обзиром на висок научни углед његове *Граматишке руској језика. 2. Облици* (1914; 5 издања), која је била осавремењена у трећем издању, из 1965. године, захваљујући изузетном поузданим и подробним уводним напоменама Б. Терзића, што је омогућило да та граматика буде у широкој употреби на универзитетским студијама још неколико деценија. У тој граматизи се основни, синхронијски приступ доследно разграничавао од мање заступљеног, дијахронијског (две године пре објављивања *Курса ойише линвистике* Ф. де Сосира), а књижевнोजезичка норма се на више места разграничава од руског разговорног језика, што су били видљиви елементи граматичке стилистике и наговештај каснијих функционалностилистичких приступа руској граматизи.

Граматишке руског језика које су се после ње појавиле имале су својих добрих страна, биле су новије по грађи и приступу, као и боље прилагођене лингводидактичким циљевима свога времена, али Кошутићеву граматику у целини нису надмашиле. Књига Н. Радошевић *Руски књижевни језик* (1959, 1966) само се мањим делом односила на нека граматичка питања (углавном непроменљивих речи) и није имала амбиција које је наговештавао широко формулисани наслов, али је најавила нов период руске граматикографије у СЛР. Уследила је *Граматишка руској језика (фонетика и морфологија)* В. Николић (у сарадњи са Б. Терзићем)

која је била прегледна и солидно лингводидактички утемељена, а и у широкој употреби, што се огледа у чињеници да је то граматика руског језика с већим бројем издања (1959; 7 издања). Нови тип граматичког описа у СЛР била је *Грамати́ка руско́ј језика за основну школу* Љ. Несторов и Б. Станковић (1978; 8 издања). Четири издања у том периоду имала је и *Грамати́ка руско́ј језика* Р. Маројевића, намењена, како је у предговору истакнуто, учењу руског језика у средњим школама и на првим годинама факултетских студија (1983), а која је давала и кратка историјска објашњења описиваним граматичким појавама. Најзад, у Сарајеву је 1988. била објављена *Руска грамати́ка у поређењу са српскохрватском (Гласови. Облици. Реченица)* Б. Тошовића (1988). Општа одлика поменутих српских граматика руског језика јесте да оне углавном нису тежиле неким новим теоријским или дескриптивним решењима, него су биле конципиране као приручници и да су ту своју улогу добро оствариле. Граматика Б. Тошовића имала би, вероватно, ширу примену и више издања да то нису омеле ратне неприлике у Босни и Херцеговини.

Монографија посвећених појединим питањима граматике руског језика није било много (биле су то објављене докторске дисертације), а свакако се издваја књига Б. Станковића (1979), која представља прву доследно конфронтативно конципирану монографију у СЛР. Године 1986. О. Брајичић је објавила књигу *Функција синонимије партиципийских конструкција и адноминалних односних реченица у руском и српскохрватском књижевном језику* (1986), а две године касније и Љ. Милинковић – *Датив у савременом руском и српскохрватском језику: конфронтативна анализа* (1988), која је иако с тежиштем на русистици представљала такође допринос науци о српском језику с обзиром на одсуство монографије о српском дативу. Средином деведесетих година појавило се још неколико монографија, пре свега, А. Терзића *Синтаксиса са јенишивом без предлога у синтаксичким варијантним редовима у руском језику* (1995), затим дисертација Д. Мирић *Уједињени исказ у руском и српском језику* (1995), следеће године и књига Б. Вуковића *Категорија неодређености у руском језику* (1996).

С прилозима у облику научних чланака о граматичким питањима руског језика јављали су се у СЛР тога периода О. Брајичић, Д. Величковић, Б. Вићентић, Д. Војводић, Д. Дамљановић, Д. Керкез, К. Кончаревић, Н. Лаиновић-Стојановић, Р. Маројевић, Љ. Милинковић, Д. Мирић, А. Музалевски, П. Пипер, В. Романова-Девећ, Б. Терзић, Б. Тошовић, Б. Човић и др., као и више иностраних русиста који су објављивали радове у српској периодици и у научним зборницима.

7. Творба речи у руском језику изучава се у том периоду и дијахронички (поменуте две књиге Р. Маројевића о категорији посесивности и посесивним изведеницама и више чланака већег броја аутора) и,

претежно, синхронијски. Једна од првих дисертација у СЛР била је одбрањена 1977. из руске дериватологије (Ј. Матијашевић), али су касније монографије биле ретке са изузетком понеког магистарског рада те докторске дисертације М. Киршове *Nomina agentis u nomina instrumenti у српском и руском књижевном језику*, одбрањене на Филолошком факултету у Београду 1995, као и већ наведене књиге Б. Терзића *Руско-српске језичке паралеле*. Круг тема које се разматрају у научним чланцима из руске дериватологије био је широк: творбене категорије, творбени типови, продуктивне и непродуктивне изведенице, стилистика творбе речи, творба неологизама и жаргонизама и др., а широк је био и круг истраживача који су се бавили руском дериватологијом, нпр. Вј. Вулетић, М. Киршова, Н. Лаиновић-Стојановић, Ј. Матијашевић, Р. Маројевић, П. Пипер, Д. Појатић, М. Рељић, В. Романова-Девећ, А. Терзић, Б. Терзић и др., поред већег броја иностраних русиста чији су радови објављени у српској периодици и зборницима реферата са научних скупова у Србији.

8. Лексиколошка проучавања руског језика у СЛР била су претежно лингводидактичке, конфронтативне или типолошке природе (в. даље) и резултирала су неколиким посебним публикацијама, пре свега, поменутом књигом В. Николић о настави руске лексике (1979) као и монографијама Б. Тошића о паронимима у настави руске лексике (1985), П. Пипера о заменичким прилозима (1988), М. Радић-Дугоњић о међујезичким хомонимима и паронимима (1991), Ј. Ајдуковића о русизмима (1997), С. Ристић и М. Радић-Дугоњић о семантичким концептима и сродним питањима (1999), као и великим бројем чланака који за предмет имају широк круг лексиколошких тема, нпр. лексички подсистеми придева, прилога, нумератива, терминолошки подсистеми, лексика и језик струке, називи за боје, соматизми, црквенословенизми, библизми, жаргонска лексика, метафоре и метонимије, когнитивна лексика, позајмљенице, проблеми превођења и др.² Посебно су велику пажњу привлачила питања језика струке, терминологије и функционалне стилистике, што је било најчешће у вези с наставом руског језика на нефилолошким факултетима те вишим и средњим школама (Ј. Алабурић, В. Белокапић-Шкунца, Д. Дамљановић, В. Ђапа-Иветић, К. Кончаревић, Н. Лаиновић-Стојановић, М. Маројевић, Р. Маројевић, Љ. Милинковић, Ј. Михајловић, О. Мишковски, Љ. Несторов, М. Пецовић, Д. Појатић, В. Раичевић, И. Секички, М. Славић, Бр. Станковић, А. Стојановић и др.), док је на пољу проучавања стила књижевног дела највећи допринос дао

² Наука о превођењу и версификација имају донекле засебан статус у односу на уже схваћену лингвистику па се стога, као и ради економисања простором, та страна српске русистике овде изоставља.

Б. Човић, посебно у својој дисертацији о стилу историјске прозе А. Толстоја (1991).

9. Руска фразеологија је сразмерно мање заступљена дисциплина у СЛР. Њоме се највише бавио А. Мушовић, које је на томе и магистрирао и докторирао на Универзитету у Београду, објавивши у Приштини монографију *Фразеолошки адвербијали: на материјалу руској и српској језика* (1997). У датом периоду других монографија из руске фразеологије није било, али је о руској фразеологији писало више српских русиста, нпр. Д. Величковић, В. Девић-Романова, Д. Дракулић-Пријма, Т. Кораћ, Л. Лупачова (Раздобудко-Човић), А. Мушовић, П. Пипер, М. Поповић, И. Пријић-Нисетео, М. Радић-Дугоњић, Б. Станковић, као и многи инострани русисти који су учествовали на научним скуповима у Србији и објављивали у српској периодици. У теоријском погледу фразеолошка истраживања у СЛР углавном следе достигнућа фразеологије у Совјетском Савезу и Руској Федерацији, посебно Лењинградско-Петроградске фразеолошке школе В. М. Мокијенка, а међу најчешћим темама фразеолошких истраживања у СЛР била су питања превођења фразеологизама, структуре фразеолошких јединица, методологије фразеолошких истраживања и др. У целини посматрано, фразеологија је у СЛР област истраживања пред којом су и даље многобројни задаци.

10. Послератна двојезична лексикографија у СЛР отпочела је поновним издавањем *Руско–српској речника* Д. Ђуровића (1936, 1946), стручњака широких и дубоких знања, које је стицајем за њега неповољних па и трагичних околности само донекле остварио. Будући да је проф. Ђуровић између два рата предавао руски језик будућим свештеницима и теолозима, у том речнику је било више црквене и сакралне лексике него у каснијим руско–српским речницима, али то је могао бити и један од разлога што он није имао више издања. Заменила су га, пре свега, два речника – један М. Московљевића (1949; 7 издања) и други Б. Грујића и Н. Шубина (1961; 18 издања). Московљевићев речник је био једносмерни, руско–српски (касније: српскохрватски), а Грујићев и Шубинов – двосмерни. Овај други садржавао је и кратак преглед руске граматике, а био је и обимнији, тако да је за разлику од Московљевићевог речника, иако квалитетнијег, Грујићев и Шубинов био у дужем периоду популарнији те је имао велике тираже и више издања. Двосмерни Московљевићев речник објављен је само једном, 1963. год.

У Москви је издаван руско–српскохрватски речник С. Ивановића и Ј. Петрановића (1965; 5 издања), који је имао кориснике и у Србији.

Крајем шездесетих година Ђ. Јазић је покренуо пројекат израде новог руско–српскохрватског речника. Због преране смрти није га завршио, али га је са углавном истим сарадницима завршио Б. Станковић, као уредник и коаутор: *Русско-србскохрватскиј словарь* (1988,

3 издања) [Сарадници: Д. Вигњевић, С. Даничић, Ђ. Јазић, В. Јовин, В. Косановић, Р. Крунић, М. Пупавац, М. Радић-Дугоњић, Д. Рајковић, Ј. Савић, Бр. Станковић.] Од објављивања његовог првог издања тај речник је, упркос неким ограничењима, био најбољи руско–српскохрватски (од 2. издања руско–српски) речник, а ни до данас није састављен бољи руско–српски речник тога типа мада потреба за новим речником тога типа несумњиво постоји. Руска лексикографија је постепено постала једна од главних области рада Б. Станковића, тако да је он у датом периоду СЛР задужио и следећим речницима: *Речник руској језика: за основну школу* (1979; 11 издања), *Школски руско–српскохрватски речник: (средњи ниво учења)* (1983; 3 издања).

Речник *Основни руско–српскохрватски речник: (приручник за ученике, студенте и наставнике)*, који је објавио Р. Маројевић са М. Маројевић и В.О. Можајевом био је мањи обимом и имао је нешто ужу циљну групу корисника.

Неколико деценија једини српско–руски (касније српскохрватско–руски) речник био је онај који је саставио И. И. Толстој и објавио у Москви. Радослав Бошковић и Вера Марковић аутори су новијег, али обимом скоро упола мањег српско–руског речника (1999), који садржи око 30.000 речи.

У Загребу је објављен и фразеолошки руско–хрватски или српски речник (1979–1980), у ред. А. Менац, на којем је радило и неколико српских русиста из Хрватске. Поред тога, у другој половини XX века објављено је више мањих руско–српских речника (дечји, паремиолошки, почетни, сликовни, тематски, туристички, школски, џепни итд.) као и низ термилолошких речника (нпр. ваздухопловни, неколико вишејезичних, војни, друштвено–политички, економски, електротехнички, железнички, научно–технички, пословни, спољнотрговински, спортски, технички, политехнички, шумарски и др.).

Двојезичној лексикографији била је посвећена и једна докторска дисертација – *Преводна семантизација у двојезичном рјечнику: на материјалу руској и српскохрватској језика* прерано преминулог сарајевског русисте Б. Тошића, одбрањена на Универзитету у Београду (1993), као и зборник радова Б. Станковића *Лексикографски оједи* (1999), поред низа научних чланака о питањима руске и српске лексикографије из пера Ј. Ајдуковића, К. Кончаревић, П. Пипера, М. Радић-Дугоњић, Б. Станковића и других русиста.

11. Као и у многим другим гранама науке о језику синхронијска истраживања су у другој половини XX вела доминирала над дијахронијском и у СЛР. Историјски приступ је био најдоследније заступљен у две поменуте књиге Р. Маројевића о категорији посесивности, поновно је издата граматика Р. Кошутића, објављена је и поменута руска грама-

тика Р. Маројевића, које су садржавале ситнијим слогом издвојене кратке историјске коментаре о појединих граматичким питањима. Чланци о историји руског језика су били у СЛР ретки, а и тада су међу њима преовладавали радови иностраних лингвиста, међу којима је било и врло познатих, нпр. В.И. Борковски, А. Вајан, Н. Ван Вијк, В. В. Виноградов, Р. Јакобсон, Х. Лант, Е. Хемп, Г. Хитл-Ворт и др.

Теорија и пракса израде уџбеника представља изузетно важну област лингводидактичке природе. С обзиром на интердисциплинарни статус тих питања (пре свега, спој лингвистике и дидактике), проблемску и појавну разуђеност, а поготову с обзиром на чињеницу да су многа питања из те области темељно осветљена у радовима радова К. Кончаревић (укључујући и поменути књигу коју је она објавила са Д. Дамљановић, 2010), овде, због ограниченог простора, о томе неће бити речи.

12. Конфронтивни метод био је преовлађујући теоријско методолошки приступ у СЛР друге половине XX века. Као што је познато, основе проучавања руског језика у поређењу са српским поставио је у првим деценијама XX века Радован Кошутић. Иако је он ретко и врло сажето образлагао своје теоријске позиције и није системски поредио руски језик са српским, лингвистички опис који је Кошутић дао у коментарима и речнику у *Примерима књижевнога језика руског*, 1–3 (1910, 1911, 1926), а затим у *Грамаџици руског језика*, 2. *Облици* (1914, 1950, 1965, 1971, 1984) и у *Грамаџици руског језика*, 1. *Гласови* (1919, 1969), остаје до данас узоран опис руског језика, посебно за оне којима је матерњи језик српски.

У другој половини XX века у конфронтативним истраживањима српских русиста, не без утицаја тада актуелних контрастивних и конфронтативних истраживања светских језика, али уз настојање да се сачува веза са домаћом научном традицијом, проширују се теоријске и методолошке основе конфронтативне анализе руског и српског језика, у почетку највише заслугом Б. Терзића, о чему најбоље обавештава његова књига *Руско–српске језичке паралеле* (1999), која представља избор Терзићевих радова о темама о којима је он највише писао, али омогућује и увид у неке теме које су у СЛР друге половине XX века привлачиле пажњу више истраживача.

Доследно структуралистички описи руског језика у поређењу са српским, који се спроводе према методолошки јасном и подробно разрађеном трећем члану поређења (*tertium comparationis*), почели су да се примењују од краја седамдесетих година, нпр. у раду П. Пипера о изражавању просторних значења предлошко-падежним конструкцијама у руском и српскохрватском језику (1977), као и у његовом раду из области теорије и типологије трећег члана поређења (1991) и у више других радова.

Од седамдесетих година у српској русистици постепено јача оријентација на описе међујезичких сличности и разлика, без претераног наглашавања схватања синхронијског поређења двају језика као метода који, пре свега, обезбеђује успешну наставу страних језика и олакшава решавање различитих питања превођења.

13. Опис фонетике руског језика уз повремена поређења са српским добио је врло доследан израз у *Преилегу фонетике руског језика* Ђ. Јазића (1966), чију је теоријску основу чинила поменута Јазићева дисертација (1966). Прве послератне фонетике руског језика садрже и одељке о прозодији, али се српски русисти у целини посматрано мало бавили конфронтативним описом руске прозодије. Јазићев приручник из руске акцентологије (1961) садржи елементе поређења са српскохрватским језиком, али је остао тешко доступан и мало познат ширим круговима русиста.

14. Поређење фонетских и фонолошких одлика руског и српског језика садрже у мањој или већој мери и све српске граматике руског језика објављене у другој половини XX века (в. даље), као што је, такође с различитим степеном изражености, конфронтативни приступ присутан и у самом опису граматичких структура и функција руског језика у граматицама В. Николић (1978), Р. Маројевића (1983), Б. Тошовића (1988) и у монографијама посвећеним различитим странама граматичких система руског и српског, или српскохрватског језика, нпр. Б. Станковића (1979), О. Брајичић (1986); Б. Вуковића (1986), Љ. Милинковића (1988), Д. Миррић (1995), М. Ђирковића 1997, као и у чланцима посвећеним појединим ужим питањима поређења граматичких структура и функција руског и српског језика, нпр. Д. Војводића, К. Кончаревић, Р. Маројевића, Д. Миррић, П. Пипера, М. Стефановић, Б. Станковића, А. Стојановића, и др.

15. Ни лексикологија руског језика у поређењу са српским још није написана као приручник или монографија која би обухватала сва важнија питања, али су у разматраном периоду обрађивана поједина питања конфронтативне лексикологије руског и српског језика. Тако је у књизи П. Пипера (1988) први пут у српској сербословистици, русистици и полонистици један сложени систем граматички посебно фреквенте и граматички релевантне лексике, какав представљају заменички прилози, добио исцрпан монографски опис, на теоријским основама постављеним у претходној књизи истог аутора (1983), а у монографији М. Радић-Дугоњић подробно је и теоријски и описно обрађена руско-српска међујезичка хомонимија и паронимија (1991). Новија истраживања у области конфронтативне лексикологије руског језика у поређењу са српским одвијала су се у теоријским оквирима когнитивне лингвистике и лингвокултурологије, нпр. радови С. Ристић и М. Радић-Дугоњић објављени у поменутој заједничкој књизи (1999), као и у чланцима К.

Кончаревић, П. Пипера, Људ. Поповић, Р. Трнавац и др. Конфронтативна проучавања руске и српске фразеологије, као, на пример, монографија А. Мушовића (1997), која су захватала и у област експресивне стилистике, остала су у том периоду сразмерно мање заступљена (в. горе).

16. Почевши од друге половине седамдесетих година, у српској русистици дошло је до знатних промена, које су посебно видљиве у радовима тадашњих лингвиста млађе генерације. Уочљиво се повећава број радова конфронтативне природе и све је шири круг питања која се у њима разматрају, а све су разноврснији и облици тих радова (докторске дисертације, магистарски радови и други монографски радови, научни чланци као и зборници чланака и реферата). Квантитативни пораст конфронтативних истраживања у СЛР, који је готово неизбежно био праћен неједнаким методолошким квалитетом тих радова, изнедрио је и више добро утемељених руско–српских лингвистичких поређења (О. Брајичић, Б. Вићентић, Д. Војводића, К. Кончаревић, Р. Маројевића, Ј. Матијашевић, Д. Мирић, П. Пипера, М. Радић-Дугоњић, М. Рељић, Б. Станковића, Б. Терзића, Б. Тошовића и др.). Успон конфронтативних истраживања у српској русистици несумњиво је био подстакнут укупним развојем лингвистичке славистике и појединих њених грана, као и опште лингвистике и теорије конфронтативне анализе.

17. Крајем седамдесетих година југословенска русистика развија се у неколико универзитетских и научних центара, одржавају се међукадарске конференције русиста, одржавају се међународне научне конференције, које су у целини или делимично посвећене питањима конфронтативног проучавања српског језика, покрећу се конфронтативни научни пројекти, на Београдском универзитету почињу да се држе предавања из конфронтативне анализе руског и српскохрватског језика, на Новосадском универзитету поређење руског и српског језика године ставља се се у теоријске оквире функционалне граматике, на Сарајевском универзитету се конфронтативна анализа повезује са лингвистилистичким проучавањима руског и српскохрватског језика, а на Нишком универзитету са проучавањем руског језика као језика струке.

Наведене чињенице сведоче о видном узлету крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година XX века у проучавањима руског језика у поређењу са српским, односно српскохрватским језиком. Том периоду припада и објављивање прве граматике руског језика у поређењу са српскохрватским, у којој је метод поређења стављен и у поднаслов, док је у ранијим граматикама руског језика за изворне говорнике српског језика конфронтативни приступ био мање експлицитан. То је била граматика Б. Тошовића (1988).

18. Крајем осамдесетих година није било већих промена у конфронтативним проучавањима у СЛР иако је повећан број конфронтативно

постављених радова и број научних пројеката (Пипер 1997). То се може објаснити, пре свега, извесним општим падом интересовања за контрастивну, одн. конфронтативну лингвистику, негде већим а негде мањим, који се донекле одразио и на СЛР. Он је био изазван, пре свега, чињеницом да су у синхронијска поређења двају језика често полагане наде које такав приступ није сасвим оправдао (пре свега, у вези с хипотезом да контрастивни описи језика обезбеђују висок степен предвидљивости и предупређивање грешака у процесу наставе страног језика и у процесу превођења). Осим тога, као што неретко бива у историји лингвистике, промена интересовања за одређену проблематику и методологију често је бржа од покушаја да се та проблематика или методологија исцрпно испитају и провере. Уз то, генеративна граматика није се показала као најадекватнији теоријски модел за контрастивна, односно конфронтативна проучавања језика. Истовремено, у теорији конфронтативне лингвистике тога периода није било битних помака, што, наравно, не треба видети као неуспех таквих истраживања у целини.

19. У конфронтативним истраживањима руског и српског језика, упркос поменутиим успесима с краја седамдесетих и почетка осамдесетих година XX века, у целини посматрано, нису били остварени сви циљеви који су могли бити остварени. Пре свега, приоритет су добили појединачни научни планови и интересовања па су се многобројна истраживања расула у различитим правцима иако се могло очекивати да ће снаге бити усредсређене на израду колективних монографија и на научне синтезе. Поред тога, чињеница да описи српског језика квантитативно, а понекад и квалитативно заостају за описима руског језика, на којима ради знатно већи број слависта и научних тимова, такође је отежавала уједначена конфронтативна поређења руског и српског језика. Најзад, у конфронтативним поређењима руског и српског језика методолошка страна анализе није увек добијала потребну пажњу. Није редак случај да се у објављеним радовима из те области тешко да утврдити теоријски модел на којем се опис заснива и методолошка процедура анализе, *tertium comparationis*, и друге принципи и главни појмове конфронтативне анализе. Током протеклог времена у СЛР није створен већи језички корпус за конфронтативна истраживања нити картотека грешака. Ти задаци су мање више прећутно померени у будућност па ће будућа конфронтативна истраживања руског и српског језика биће утолико успешнија уколико они буду остварени. С обзиром на наведене чињенице не изненађује што резултати конфронтативних истраживања руског и српског језика нису имали јачег одјека у русистичкој литератури научних центара и средина изван Србије. Теже је објаснити скоро потпуно одсуство рецепције конфронтативних истраживања српских русиста у науци о српском језику.

20. Главне одлике конфронтативних истраживања руског и српског језика деведесетих година тичале су се, пре свега, проширивања круга питања која су се у тим истраживањима разматрала (нпр. питања у вези са дискурсом, говорним чиновима, језичким метафорама, етнолингвистиком, лингвокултурологијом и др.); све изразитијих настојања да се у истраживањима примени функционални приступ поређењима двају језика (посебно у пројекту започетом на Универзитету у Новом Саду); преношења тежишта пажње у многим радовима с руског језика на српски језик и у извођењу конфронтативне анализе у смеру од српског језика ка руском (што је умногоме било одређено концепцијом научног пројекта конфронтативних истраживања на Филолошком факултету Универзитета у Београду); у покушајима разрађивања питања методологије конфронтативних истраживања у светлу савремене лингвистичке теорије; у оријентацији на разраду подробније типолошке карактеристике српског језика уз узимање у обзир конфронтативних истраживања; у обједињавању конфронтативних пројеката београдског и новосадског универзитета, истина више формалном, али са перспективом организовања сарадње у будућности; у одбрањеним дисертацијама, чији су библиографски преглед дале Г. Вилотић и С. Несторовић-Петровски (1995, 1996); Б. Чудомировић (1995, 1996) и у објављеним монографијама, које су овде поменуте; у успешно одржаним међународним конференцијама и симпозијумима посвећеним питањима конфронтативним проучавања руског и српског језика (већином под окриљем МАПРЈАЛ-а), у настављању рада на библиографији проучавања руског језика у Србији и др.

На самом крају XX века интересовање за конфронтативни приступ проучавању руског и српског језика и даље има значајно место у СЛР. И у другим научним срединама и лингвистичким дисциплинама, после периода наглашеног скептицизма према контрастивном, одн. конфронтативном методу, контрастивна и конфронтативна лингвистика опет постаје привлачнија, што се објашњава и неким новим теоријским идејама које се у њу укључују преосмишљавањем неких традиционалних схватања и новим областима примене метода конфронтативне анализе.

У поменутиим главним одликама конфронтативних проучавања руског и српског језика последњих деценија XX века виде се пре очекивати да ће на тој, умногоме новој основи која је тада почела да се ствара, што је настављено у првим деценијама XXI века, конфронтативна истраживања у СЛР развијати и у најближим будућим деценијама. Да би се то постигло руско–српска конфронтативна истраживања требало би да буду још чвршће методолошки заснована и међусобно усаглашена чак и ако би то имало за последицу извесно сужавање њихове методолошке разноврсности, док круг питања која се у таквим истраживањима

разматрају треба проширивати, узимајући у обзир најновија истраживања и тенденције у русистици, славистици и општој лингвистици. Било би потребно још више инсистирати на тимском раду да би се дошло до резултата који би се односили на шире предметне области и отварали пут ка научним синтезама.

Усмереност на конфронтативна истраживања у којима је полазни језик српски, све видљивија од деведесетих година XX века, не би требало да буде препрека да се наставе и истраживања у супротном смеру – од руског језика ка српском, или од конструкта трећег члана поређења у смеру ка једном и ка другом језику, штавише, та два приступа се међусобно допуњују и омогућују комплетнији лингвистички опис, посебно када се примењују у опису исте појаве у два језика, као што ни типолошки постављена истраживања не треба да потискују истраживања која се не воде са типолошким циљевима него, напротив, треба да буду с њима усаглашена. Планирање крупнијих тимских, предметно добро повезаних и методолошки добро заснованих и усаглашених конфронтативних истраживања није могуће без израде језичког корпуса на принципима савремене корпусне лингвистике, што је такође један од приоритетних задатака СЛР (в. Пипер 2010).

Посматрано у целини, конфронтативна проучавања руског и српског језика последњих деценија XX века наставила су добар правац који су добила у претходним деценијама (али су задржала и неке од ранијих недостатака). Створене су добре претпоставке да у зависности од општег историјског контекста даљег развоја српске русистике резултати будућих истраживања оправдају дугу традицију конфронтативних проучавања руског језика у српској лингвистичкој русистици.

ИЗАБРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Вићентић, Биљана и Предраг Пипер: *Библиографија српске лингвистичке русистике 1991–2000*. – Нови Сад: Матица српска, 2006.
- Дамљановић, Дара: *Руски језик у Србији. Уџбеници до 1941. године*. Београд: Филозофски факултет, Београд, 2000.
- Дамљановић, Дара и Ксенија Кончаревић: *Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку: Прилози за историју*. Београд: Чигоја, 2010.
- Ђорђевић, Петар: Преглед рада на словенској филологији у Југославији у послератном периоду (1945–1955) из области упоредне граматике словенских језика са прасловенским, старословеског језика са његовим рецензијама и источних и западних словенских језика. – *Beogradski međunarodni slavistički sastanak, uredio dr Kiril Taranovski*. – Београд: Izdanje organizacionog odbora, 1957, str. 63–78.

- Кончаревић, Ксенија: Допринос руских емиграната филолога теорији наставе руског језика у нас // *Руска емиграција у српској култури XX века : том I*. – Београд : Филолошки факултет 1994, стр. 231–240.
- Кончаревић, Ксенија: Сто двадесет година београдске русистике // *Glossa*. – Год. IV, бр. 2 (1998), стр. 39–49.
- Кончаревић, Ксенија: Сто педесет година руског језика у Србији // *Славистика*. – Књ. 4 (2000), стр. 315–319.
- Кончаревић, Ксенија и Радослава Трнавац: *Библиографија југословенске лингвистичке русистике (1985–1991)*. – Нови Сад: Матица српска, 2004.
- Кончаревић, Ксенија: Сопоставителне лингводидактичке истраживања у српској русистичкој лингводидактици код Срба : о шездесетогодишњици смрти // *Изучење славјанских језика, литература и култура као иностранних и иностраних : зборник доклада : VII Међународни симпозијум МАПРЈЛ (Београд, 3–5 јуна 2008)*. – Београд : Славистичко друштво Србије 2008, стр. 196–202.
- Кончаревић, Ксенија: Сто шездесет година наставе руског језика у духовним школама Српске православне цркве // *Славистика*. – Књ. 13 (2009), стр. 55–62.
- Кончаревић, Ксенија: Рецепција дела Радована Кошуте у послератној русистичкој лингводидактици код Срба : о шездесетогодишњици смрти // *Славистика*. – Књ. 14 (2010), стр. 323–335.
- Кончаревић, Ксенија и Дара Дамљановић: Руски језик у Србији : традиција и современост // *Руски језик у школи*. – Бр. 11 (2010), стр. 72–77.
- Маројевић, Радмило: Лингвистичка русистика у Југославији: развој, правци истраживања, актуелни задаци // *Научни скуп Лингвистика и лингвистичке активности у Југославији*, (Sarajevo, 29–31. marta 1985) / glavni urednik Asim Peco. – Sarajevo: ANUBiH, 1987. – Str. 213–217.
- Маројевић, Радмило: Радован Кошуте и развој југословенске лингвистичке русистике. У књ.: *Славистички зборник. Књига I: Радован Кошуте и развој југословенске славистике*. – Београд: Савез славистичких друштава Српске Србије, 1986, 31–46.
- Мирнић, Душанка: *Педесет година рада Катедре за руски језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду*. – *Славистика* 16 (2012), стр. 87–91.
- Пипер, Предраг: *Библиографија југословенске лингвистичке русистике: (1945–1975)*. – Нови Сад: Матица српска, 1984. – 247 стр. ; 25 cm. – (Библиографије / Матица српска. Рукописно одељење)
- Пипер, Предраг: *Библиографија југословенске лингвистичке русистике: (1976–1985)*. – Нови Сад: Матица српска, 1990.
- Пипер, Предраг: Морфологија руског језика у југословенској русистичкој лингводидактици // *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti* (Novi Sad), 7 (1986), 159–171.
- Пипер, Предраг: Конфронтациона проучавања српског и других словенских језика: славистички научноистраживачки пројекти // *Славистика*. – 1 (1997), 123–125.
- Пипер, Предраг: На сто двадесету годишњицу Катедре за славистику Универзитета у Београду // *Изражавање словенских језика, књижевности и култура у југословенској средини: Међународни симпозијум поводом 120–годишњице*

- Катедра за руски језик и 50-годишњице Славистичкој друштва Србије /* приређивач Богољуб Станковић. – Београд: Славистичко друштво Србије: Катедра за славистику Филолошког факултета, 1998. – Стр. 9–10.
- Пипер, Предраг: Српска лингвистичка славистика деведесетих година XX века // *Зборник Мајнице српске за славистику*. – 54/55 (1998), 9–44.
- Пипер, Предраг: Прилагателно руски в вербалних асоцијацијама сербов // *Коммуникативно поведење славјанских народа (Рускије, серби, чехи, словаки, пољаци)*. – Воронеж: Истоки, 2004. – Стр. 183–188. – (Коммуникативно поведење: 19)
- Пипер, Предраг: Српске грамматики руског језика и пројект сопоставителног синтаксиса руског и српског језика // *Международни симпозиум Пројекти по сопоставителној изучењу руског и другог језика (Београд, 1–4, јуна, 2004) /* редактор Богољуб Станковић. – Београд: Славистичко друштво Србије, 2004. – Стр. 155–162.
- Пипер, Предраг: Двеста осамдесет година руског језика у српској школи // *Славистика*. – 10 (2006), 17–24.
- Пипер, Предраг: О конфронтативним проучавањима руског и српског језика. // *Контрасивна проучавања српског језика: правци и резултати /* уредници Иван Клајн, Предраг Пипер. Београд: Српска академија наука и уметности, 2010. Стр. 241–261. (Српски језик у поређењу са другим језицима / САНУ, Одељење језика и књижевности ; књ. 1)
- Пипер, Предраг: *Прилози историје српске славистике: библиографска траја*. – Београд: Чигоја, 2011.
- Станковић, Богољуб: *Лексикографски ољеди*. – Београд: Славистичко друштво Србије, 1999.
- Станковић, Богољуб. *60 година Славистичкој друштва Србије*. Београд: Славистичко друштво Србије, 2008.
- Рељић, Митра: Катедра за руски језик и књижевност. – *Филозофски факултет у Косовској Митровици 1960–2015*, Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2015, 184–200.
- Терзић, Богдан: *Руско–српске језичке паралеле*. – Београд: Славистичко друштво Србије, 1999.

Predrag Piper

RUSSIAN LANGUAGE IN THE STUDIES OF SERBIAN SCIENTISTS
IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Summary

The subject of this article is the development of the exploration of Russian language in Serbian philology of the second half of the 20th century, considering from the point of view of the chronology and periodization of scientific development, taking into account other criteria relevant for the historiography of the science of language, such as theoretical, methodological, pedagogical, personal and institutional. The author comes to the conclusion that the rise of the exploration of Russian language in Serbian philology of the second half of the twentieth century, which began in the seventies of the twentieth century, is characterized by the increasing diversity of the subject and the theoretical framework of the study, predominantly structural in the seventies and with the predominance of the functional-semantic approach starting from the eighties. The main attention is paid to contrastive studies of Russian and Serbian languages at all language levels. In the second half of the 20th century, exploration of Russian language in Serbian philology have been developing in several universities, the number of Russian language specialists has increased considerably, new forms of cooperation have emerged and are gaining strength, primarily thanks to the Slavic Association of Serbia, and international relations are expanding mainly within the framework of MAPRYAL.

Key words: Serbian linguistics, Russian Studies, Serbian Studies, Slavic Studies, 20th century, historiography of science